

Јанко РАДУЛОВИЋ

ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ И ПРОСТОРНИ РАЗ- МЈЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА У ЦРНОЈ ГОРИ

Економски развој је врло сложен, сталан и динамичан процес мијењања структуре привреде и њених перформанси; процес сталног јачања њених производних могућности, њене конкурентности, процес осавремењавања технологија, процес подизања образовног нивоа радне снаге, осавремењавање менаџмента итд. Таквим напорима се увећава опште богатство, јачају индивидуални и општи стандард и квалитет живота у једној заједници.

Демографска кретања и економски развој су у чврстој корелационој зависности. Практично, демографска кретања су под снажним утицајем економског развоја и фактора који диктирају стабилност развоја и раста у једној привреди. Као последица тих односа су и миграције становништва унутар једне земље мада је и *одлазак у емиграцију из неразвијених земаља у правцу развијених*, један од врло значајних проблема у савременом свијету. Развијени свијет се суочава са проблемом имиграције јер постоји сталан и снажан притисак миграната из неразвијеног дијела свијета, који тражећи посао и перспективу за себе и своју дјецу, траже уселавање у те развијене земље.

Свако друштво, било оно развијено или неразвијено, суочава се са проблемом рађања с тим што се развијена друштва, обич-

но, суочавају са проблемом недовољног рађања.

1. Када се говори о просторном размјештају становништва у Црној Гори и, нужно, у вези са тим, доводе у везу процеси економског развоја и просторни размјештај становништва, морамо, бар укратко, указати на неке главне процесе и догађаје који су морали да се битно одразе на репродукцију и просторни размјештај становништва! *Период између два посљедња пописа становништва* (1991. и 2003), истина нешто дужи него што су се раније обављале ове редовне и незамјенљиве статистичке акције, био је *период карактеристичан по многим бићним процесима и судбоносним догађајима.*

Догађаји и процеси из тог периода као што су: распад раније велике земље СФРЈ, разбијање тог бившег широког и вишеструко интегрисаног економског и политичког простора, национализам и процеси националног груписања, ратови, економске и друге врсте санкција, оштра неизвесност и економска и друга несигурност, низак животињи стандард и борба за преживљавање, нарочито у хиперинфлацији, НАТО бомбардовање, висок обим сиве економије и одвијање великог обима робних и других шокова мимо регуларних оквира (уз криминал и корупцију која ремети нормално одвијање економских и политичких шокова доводећи до кризе ауторитета и легитимитета државне управе), као и други разни догађаји, директно су се одражавали на све виталне догађаје и просторни размјештај становништва.

Тај период је требао бити период наглашене транзиције једног хибридног привредног система на путу ка продуктивнијем и много више тржишно оријентисаном привредном систему са правном државом, период нужне, економске и на тржишним основама и економским законитостима засноване приватизације у којему би се средства добијена од приватизације користила за развој и запошљавање, период остале мијењања раније зајечене, непродуктивне привредне управе а стварања нове, са ослоном на јаки и ефикасни приватни сектор који је најбоља кочница уплитању државе у привредни живот, привредне структуре са модерним технологијама, период повећаног запошљавања и подизања животиног стандарда и квалитета живљења становништва итд, што би погодновало економској и социјалној стабилности, нормалном економском развоју и бјегу из зоне сиромаштва али што би, такође, адекватно доприније-

ло нормалној репродукцији становништва и стварању економских и других предуслова за перманентно живљење становништва, његов адекватнији просторни размјештај.

2. У условима изражене економске и социјалне неизвјесности *нужно* настаје *асимилација индивиде због незадовољавајућег нивоа животног стандарда*. Отуда, *нужно*, осјећај *несигурности* због посљедичности структурних препрека (као што су незапосленост, бесперспективност и др.) у условима убрзаног процеса модернизације и наглог преласка људи из села у градове, *несигурности* због огромне незапослености, због тешког рјешавања *стамбеног проблема*, због проблема запошљавања *жена* и проблема чувања *дјеце* итд. *Тада се, у таквим тежаким, економски и социјално нестабилним условима, саме индивиде више окупирају властитим циљевима и пројектима, каријером, изражењем бољег и боље плаћеног радног мјесца, изражењем перманентне за себе и своју дјецу, као и простора гдје је то могуће реализовати, те имају бољи животи стандард*. У условима *неизвјесности* се *ствара отпор преузимању дугорочних обавеза* као што су *ступање у брак* и *формирање породице* те, на тај начин, *препрека* *обогађивању емотивног живота* *родитеља*. Но, и када се преузму такве обавезе, у савременим породицама се *инсистира на квалитету а не на квантитету*, настаје тежња да се *рођеној дјечи обезбиједи* што више, јер, *нормално*, данашња *дјеца* имају све веће *потребе* које диктира *ново доба* *глобализације* са *новим стилем живљења*, *доба информатизације* и *компјутера*, *доба брзог живљења* које *обиљежавају* *постојање* “*мекдоналда, цинса, лаке музике и кока коле*”. *Нормално* је што се такви процеси директно и индиректно *одражавају* на *репродукцију становништва* и у *развијеним* и *неразвијеним* срединама, на *кретање виталних догађаја*.

3. Имајући у виду да је *период између два пописа становништва у Црној Гори био врло турбулентан* због *догађаја* и процеса који су се тада *одвијали*, *први резултати пописа 2003. су врло уозоравајући*.

На основу првих резултата се може констатовати *неколико* *битних тенденција* као што су:

- *настављено је повећавање укупног броја становника у Црној Гори али уз успоравајући раст, са све мањим бројем насеља у којима је забиљежен пораст становништва (Т-1, Т-2, Т-2а).*

Табела 1

Укупино ситановнишићво по општинама Црне Горе (у два посљедња пописа)

| Општина | | у земљи | у иностр. | % у иностр. | Укупно |
|-------------|-------|---------|-----------|-------------|---------|
| Андријевица | 1991. | 6 552 | 144 | 2,15 | 6 696 |
| | 2003. | 5 697 | 686 | 10,75 | 6 383 |
| Бар | 1991. | 34 282 | 3 039 | 8,86 | 37 321 |
| | 2003. | 39 6885 | 502 | 12,18 | 45 190 |
| Беране | 1991. | 37 472 | 1 480 | 3,70 | 39 952 |
| | 2003. | 34 912 | 5 922 | 14,50 | 40 834 |
| Бијело Поље | 1991. | 54 437 | 831 | 1,50 | 55 268 |
| | 2003. | 49 967 | 7 015 | 12,31 | 56 982 |
| Будва | 1991. | 11 538 | 179 | 1,53 | 11 718 |
| | 2003. | 15 671 | 410 | 2,55 | 16 081 |
| Даниловград | 1991. | 14 573 | 145 | 0,99 | 14 718 |
| | 2003. | 16 376 | 119 | 0,72 | 16 495 |
| Жабљак | 1991. | 4 900 | 14 | 0,28 | 4 914 |
| | 2003. | 4 206 | 39 | 0,90 | 4 245 |
| Колашин | 1991. | 11 044 | 76 | 0,68 | 11 120 |
| | 2003. | 9 934 | 104 | 1,04 | 10 038 |
| Котор | 1991. | 22 112 | 298 | 1,33 | 22 410 |
| | 2003. | 22 650 | 763 | 3,26 | 23 413 |
| Мојковац | 1991. | 10 725 | 105 | 0,97 | 10 830 |
| | 2003. | 10 015 | 251 | 2,45 | 10 266 |
| Никшић | 1991. | 73 878 | 828 | 1,11 | 74 706 |
| | 2003. | 75 274 | 1 522 | 1,98 | 76 796 |
| Плав | 1991. | 15 684 | 3 621 | 18,76 | 19 305 |
| | 2003. | 13 725 | 7 879 | 36,47 | 21 604 |
| Плужине | 1991. | 5 219 | 28 | 0,53 | 5 247 |
| | 2003. | 4 270 | 23 | 0,58 | 4 295 |
| Пљевља | 1991. | 39 188 | 405 | 1,02 | 39 593 |
| | 2003. | 35 751 | 1 098 | 2,98 | 36 849 |
| Подгорица | 1991. | 145 696 | 6 329 | 4,16 | 152 025 |
| | 2003. | 168 812 | 10 352 | 5,78 | 179 164 |
| Рожаје | 1991. | 22 330 | 646 | 2,81 | 22 976 |
| | 2003. | 22 559 | 5 003 | 18,15 | 27 562 |
| Тиват | 1991. | 11 146 | 283 | 2,52 | 11 429 |
| | 2003. | 13 481 | 510 | 3,65 | 13 991 |
| Улцињ | 1991. | 19 667 | 4 550 | 18,79 | 24 217 |
| | 2003. | 20 326 | 6 202 | 23,38 | 26 528 |

Економски развој и просторни размјештај становништва у Црној Гори

| | | | | | |
|------------------|--------------|----------------|---------------|-------------|----------------|
| Херцег Нови | 1991. | 27 006 | 587 | 2,13 | 27 593 |
| | 2003. | 32 988 | 1 137 | 3,33 | 34 125 |
| Цетиње | 1991. | 20 139 | 168 | 0,83 | 20 307 |
| | 2003. | 18 500 | 243 | 1,30 | 18 743 |
| Шавник | 1991. | 3 680 | 10 | 0,27 | 3 690 |
| | 2003. | 2 938 | 34 | 1,14 | 972 |
| <i>Црна Гора</i> | <i>1991.</i> | <i>591 269</i> | <i>23 766</i> | <i>3,86</i> | <i>615 035</i> |
| | <i>2003.</i> | <i>617 740</i> | <i>54 816</i> | <i>8,15</i> | <i>672 556</i> |

Извор: Први резултати пописа 2003.

Табела 2

Становништво Црне Горе (у земљи) по општинама

| Општина | Становн. | | Пораст пад | Индекс | Индекс | | Број насеља са пораст. ст. |
|----------------|----------------|----------------|---------------|--------------|--------------|-------------|-------------------------------|
| | 1991. | 2003. | | | град.- ост. | | |
| Андријево | 6 552 | 5 697 | - 855 | 87 | 115 | 82,4 | 2 од 24...8,33% |
| Бар | 34 282 | 39 688 | 5 406 | 115,8 | 124,6 | 109,5 | 35 од 83...42,17% |
| Беране | 37 472 | 34 912 | - 2 561 | 93,2 | 98,5 | 90,7 | 12 од 66...18,18% |
| Б. Поље | 54 437 | 49 967 | - 4 470 | 91,8 | 96,7 | 89,7 | 17 од 98...17,35% |
| Будва | 11 538 | 15 671 | 4 133 | 135,8 | 138,8 | 121,1 | 13 од 33...39,39% |
| Данилов. | 14 573 | 16 376 | 1 803 | 112,4 | 116,4 | 109,8 | 32 од 80...40,00% |
| Жабљак | 4 900 | 4 206 | - 694 | 85,8 | 105,0 | 74,2 | 5 од 28...17,86% |
| Колашин | 11 044 | 9 934 | -1 110 | 89,9 | 119,8 | 81,1 | 17 од 70...24,29% |
| Котор | 22 112 | 22 650 | 538 | 102,4 | 79,5 | 168,2 | 10 од 54...18,52% |
| Мојковац | 10 725 | 10 015 | - 710 | 93,4 | 70,9 | 119,8 | 4 од 15...26,67% |
| Никшић | 73 878 | 75 274 | 1 396 | 101,9 | 104,9 | 92,8 | 25 од 110...22,73% |
| Плав | 15 684 | 13 725 | -1 959 | 87,5 | 86,4 | 88,2 | 5 од 23...21,74% |
| Плужине | 5 219 | 4 270 | - 949 | 81,8 | 102,8 | 73,7 | 6 од 43...13,95% |
| Пљевља | 39 188 | 35 751 | -3 437 | 91,2 | 106,2 | 74,9 | 21 од 159...13,21% |
| Подгор. | 145 696 | 168 812 | 23 116 | 115,9 | 118,2 | 105,9 | 52 од 143...36,36% |
| Рожаје | 22 330 | 22 559 | 229 | 101,0 | 103,1 | 99,2 | 10 од 26...38,46% |
| Тиват | 11 146 | 13 481 | 2 335 | 120,9 | 116,1 | 138,0 | 9 од 12...75,00% |
| Улцињ | 19 667 | 20 326 | 659 | 103,4 | 108,3 | 98,2 | 12 од 39...30,77% |
| Х. Нови | 27 006 | 32 988 | 5 982 | 122,2 | 113,8 | 142,0 | 17 од 27...62,96% |
| Цетиње | 20 139 | 18 500 | -1 639 | 91,9 | 95,3 | 78,1 | 11 од 94...11,70% |
| Шавник | 3 680 | 2 938 | -742 | 79,8 | 69,2 | 82,9 | 4 од 27...14,82% |
| <i>Ц. Гора</i> | <i>591 269</i> | <i>617 740</i> | <i>26 471</i> | <i>104,5</i> | <i>109,1</i> | <i>97,7</i> | |

Извор: Први резултати пописа 2003.

Табела 2а

Национални састав сјановнистава по регионима, према попису 2003 г.

| | Сјеверни регион | | Средиш. регион | | Примор. рег. | | Укупно % | |
|-------------|-----------------|--------|----------------|--------|--------------|--------|----------|-----|
| Црногорци | 44 218 | 16,18% | 174 553 | 63,85% | 54 595 | 19,97% | 273 366 | 100 |
| Муслимани | 18 884 | 65,77 | 5 589 | 19,46 | 4 241 | 14,77 | 28 714 | 100 |
| Срби | 82 251 | 40,74 | 70 467 | 34,90 | 49 174 | 24,36 | 201 892 | 100 |
| Албанци | 6 952 | 14,58 | 14 324 | 30,04 | 26 406 | 55,38 | 47 682 | 100 |
| Хрвати | 151 | 2,14 | 962 | 13,62 | 5 949 | 84,24 | 7 062 | 100 |
| Бошњаци | 58 908 | 93,10 | 2 854 | 4,51 | 1 510 | 2,39 | 63 272 | 100 |
| Роми | 294 | 10,23 | 2 030 | 70,61 | 551 | 19,16 | 2 875 | 100 |
| Остали | 1 219 | 14,55 | 3 224 | 38,49 | 3 933 | 46,96 | 8 376 | 100 |
| Неизјашњени | 5 848 | 20,25 | 13 720 | 47,50 | 9 317 | 32,25 | 28 885 | 100 |
| Непознато | 3 512 | 33,35 | 3 500 | 33,23 | 3 520 | 33,42 | 0 532 | 100 |

Извор: Први резултати пописа 2003, национална и етничка припадност

- дугорочна тенденција опадања природног прираштаја, опадање броја живорођених уз истовремено повећавање морталности. Као посљедицу таквих кретања имамо опадање виталног индекса-укупно (са 2,842 у 1980 на 1,458 у 2003. години, што је 1,95 пута мање) али и у већини оштина (Т-3 и Т-4),

Табела 3

Природни прираштај, склопљени и разведени бракови и витални индекс периода 1980-2003.

| Година | Живорођени | Умрли | Природни прираштај | Склопљени бракови | Разведени бракови | Витални индекс |
|--------|------------|-------|--------------------|-------------------|-------------------|----------------|
| 1980. | 10 542 | 3 703 | 6 839 | 4 429 | 259 | <u>2,842</u> |
| 1981. | 10 335 | 3 680 | 6 655 | 4 595 | 283 | 2,808 |
| 1982. | 10 579 | 3 618 | 6 961 | 4 804 | 312 | 2,924 |
| 1983. | 10 657 | 4 194 | 6 463 | 4 288 | 303 | 2,541 |
| 1984. | 10 521 | 3 915 | 6 606 | 4 379 | 356 | 2,687 |
| 1985. | 10 724 | 3 926 | 6 798 | 4 405 | 388 | <u>2,732</u> |
| 1986. | 10 455 | 3 922 | 6 533 | 4 193 | 373 | 2,666 |
| 1987. | 10 567 | 3 990 | 6 577 | 4 358 | 289 | 2,648 |
| 1988. | 10 190 | 3 661 | 6 529 | 4 081 | 380 | 2,783 |
| 1989. | 9 634 | 3 833 | 5 801 | 4 022 | 413 | 2,513 |
| 1990. | 9 380 | 3 936 | 5 444 | 3 853 | 324 | <u>2,383</u> |
| 1991. | 9 606 | 3 972 | 5 634 | 3 817 | 388 | 2,417 |
| 1992. | 9 524 | 4 393 | 5 131 | 4 041 | 369 | 2,168 |
| 1993. | 8 922 | 4 471 | 4 451 | 3 873 | 354 | 1,996 |

Економски развој и просторни размјештај становништва у Црној Гори

| | | | | | | |
|-------|-------|-------|-------|-------|-----|--------------|
| 1994. | 8 887 | 4 660 | 4 227 | 3 753 | 348 | 1,907 |
| 1995. | 9 492 | 4 931 | 4 561 | 3 791 | 393 | <u>1,925</u> |
| 1996. | 9 094 | 4 982 | 4 112 | 3 770 | 477 | 1,825 |
| 1997. | 8 758 | 5 153 | 3 605 | 3 993 | 569 | 1,700 |
| 1998. | 9 211 | 5 312 | 3 899 | 3 628 | 569 | 1,734 |
| 1999. | 8 828 | 5 393 | 3 435 | 3 912 | 463 | 1,637 |
| 2000. | 9 184 | 5 412 | 3 772 | 3 866 | 435 | <u>1,697</u> |
| 2001. | 8 839 | 5 431 | 3 408 | 3 893 | 492 | 1,626 |
| 2002. | 8 509 | 5 523 | 2 896 | 3 787 | 445 | 1,538 |
| 2003. | 8 431 | 5 724 | 2 707 | 4 054 | 473 | 1,458 |

Извор: Статистички годишњаши ЦГ, разна годишња - израчуни

Табела 4

Живорођени, умрли, природни прираштај и витални индекс
у 2001. и 2002. години

| Општина | Рођени | | Умрли | | Природни прир. | | Витал. индекс | |
|-------------|--------|-------|-------|-------|----------------|-------|---------------|-------|
| | 2001. | 2002. | 2001. | 2002. | 2001. | 2002. | 2001. | 2002. |
| Андријевица | 84 | 60 | 80 | 65 | 4 | - 5 | 105,0 | 92,8 |
| Бар | 522 | 511 | 362 | 320 | 160 | 191 | 144,2 | 159,7 |
| Беране | 604 | 647 | 358 | 343 | 246 | 304 | 168,7 | 188,6 |
| Бијело Поље | 796 | 745 | 413 | 482 | 383 | 263 | 192,3 | 154,6 |
| Будва | 204 | 198 | 114 | 98 | 90 | 100 | 178,9 | 202,0 |
| Даниловград | 84 | 176 | 172 | 142 | - 88 | 34 | 48,8 | 123,9 |
| Жабљак | 42 | 30 | 43 | 56 | - 1 | -26 | 97,6 | 53,6 |
| Колашин | 64 | 96 | 102 | 96 | - 3 | — | 62,7 | 100,0 |
| Котор | 271 | 295 | 295 | 272 | - 24 | 23 | 91,8 | 108,5 |
| Мојковац | 179 | 108 | 93 | 87 | 86 | 21 | 192,5 | 124,1 |
| Никшић | 1 019 | 1025 | 586 | 641 | 433 | 384 | 173,6 | 159,9 |
| Плав | 225 | 208 | 147 | 122 | 78 | 86 | 153,1 | 170,5 |
| Плужине | 49 | 34 | 51 | 51 | - 2 | -17 | 96,1 | 66,7 |
| Пљевља | 378 | 385 | 308 | 365 | 70 | 20 | 22,7 | 105,5 |
| Подгорица | 2 868 | 2665 | 1 361 | 1390 | 1 507 | 1275 | 210,4 | 191,7 |
| Рожаје | 498 | 421 | 132 | 123 | 366 | 298 | 374,4 | 342,3 |
| Тиват | 157 | 134 | 131 | 118 | 26 | 16 | 119,8 | 113,6 |
| Улцињ | 268 | 243 | 165 | 183 | 103 | 60 | 162,4 | 132,8 |
| Херцег Нови | 326 | 307 | 282 | 292 | 44 | 15 | 115,6 | 105,1 |
| Цетиње | 169 | 195 | 192 | 233 | -23 | -38 | 88,02 | 83,7 |
| Шавник | 22 | 21 | 44 | 34 | -22 | -13 | 50,00 | 61,8 |
| Укупно | 8 829 | 8499 | 5 431 | 5513 | 3 398 | 2 986 | 162,6 | 154,2 |

- итенденција ојадања броја склопљених бракова због низа економских и других околности али и као последица новој "стила" живљења, због чега се касније стија у брак. Паралелно овим процесима имамо повећање броја разведених бракова уз ојадање броја чланова по домаћинству (са 4,1 по појиси из 1981, 3,7 по појису 1991 на 3,5 према појису из 2003. године),

- прелазак ситановништва из руралних у урбана насеља и насеља на нижој надморској висини те повећање броја празних насеља (Т-5, Т-6, Т-7, Т-8). Измијењена је структура насеља. Од укупно 1256 насеља, празних насеља је било 28 или 2,23% (од чега само у центријској околини 8), до 10 ситановника било је 100 насеља или 7,96% (у центријској околини 26), насеља од 10 до 30 ситановника било је 175 или 13,93% (у центријској околини 34 насеља), насеља од 30 до 50 ситановника било је 123 или 9,79%, између 50 и 100 ситановника било је 234 насеља или 18,63%. Са преко 100 ситановника било је 596 насеља или 47,45% од укупног броја насеља, што указује да чињеница да су у Црној Гори у већини присујна мања насеља...

Табела 5
Ситановништво у околинама Црне Горе према појисима

| Општина | 1948. | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. | (укупно) миграц. салдо |
|-------------|--------|--------|--------|--------|---------|---------|---------|------------------------------|
| Андријев. | 10 558 | 10 267 | 9 792 | 9 266 | 7 487 | 6 696 | 6 383 | - 396 |
| Бар | 21 487 | 23 007 | 24 587 | 27 580 | 32 535 | 37 321 | 45 190 | 5 212 |
| Беране | 27 655 | 30 376 | 34 280 | 40 085 | 42 285 | 38 953 | 40 834 | - 2 382 |
| Б. Поље | 36 795 | 41 432 | 46 651 | 52 598 | 55 634 | 55 268 | 56 982 | - 3 572 |
| Будва | 3 822 | 4 364 | 4 834 | 6 106 | 8 632 | 11 717 | 16 081 | 3 218 |
| Даниловград | 16 800 | 17 394 | 17 378 | 15 073 | 14 769 | 14 718 | 16 495 | 1 236 |
| Жабљак | 5 907 | 6 773 | 6 564 | 6 141 | 5 227 | 4 914 | 4 245 | - 562 |
| Колашин | 14 074 | 14 896 | 14 882 | 13 799 | 12 656 | 11 120 | 10 038 | -1 309 |
| Котор | 14 124 | 15 436 | 16 642 | 18 917 | 20 455 | 22 410 | 23 413 | 1 153 |
| Мојковац | 5 856 | 7 252 | 8 832 | 9 833 | 10 753 | 10 830 | 10 266 | -1 440 |
| Никшић | 38 359 | 46 589 | 57 399 | 66 815 | 72 299 | 74 706 | 76 796 | - 4 217 |
| Плав | 15 764 | 17 330 | 18 913 | 19 542 | 19 650 | 19 305 | 21 604 | 576 |
| Плужине | 8 030 | 8 952 | 9 164 | 9 078 | 6 254 | 5 247 | 4 295 | - 845 |
| Пљевља | 35 926 | 40 876 | 46 677 | 46 843 | 43 316 | 39 593 | 36 849 | - 4 489 |
| Подгорица | 48 417 | 55 539 | 72 219 | 98 796 | 132 290 | 152 025 | 179 164 | 8 257 |
| Рожаје | 11 047 | 12 668 | 14 700 | 16 018 | 20 227 | 22 976 | 27 562 | - 316 |

Економски развој и просторни размјештај становништва у Црној Гори

| | | | | | | | | |
|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Тиват | 5 030 | 5 432 | 5 974 | 6 925 | 9 315 | 11 429 | 13 991 | 2 008 |
| Улцињ | 12 861 | 14 080 | 16 213 | 18 955 | 21 576 | 24 217 | 26 528 | 567 |
| Х. Нови | 12 482 | 13 759 | 15 157 | 18 366 | 23 258 | 27 593 | 34 125 | 5 387 |
| Цетиње | 25 183 | 25 604 | 23 503 | 22 024 | 20 213 | 20 307 | 18 743 | - 1 856 |
| Шавник | 7 512 | 7 847 | 7 533 | 6 842 | 5 569 | 3 690 | 2 972 | - 593 |
| Ц. Гора | 377 189 | 419 873 | 471 894 | 529 604 | 584 310 | 615 035 | 672 556 | |
| Пораст | — | 11,32% | 12,39% | 12,23% | 10,33% | 5,25% | 9,35%** | |

** Пораст насеља због досељавања

Табела 6

Учешће становништва ошћине у укупном становништву
Црне Горе (у %)

| | | | | | | | |
|-------------|------|------|------|------|------|------|-------|
| Андријевица | 2,7 | 2,5 | 2,1 | 1,8 | 1,3 | 1,1 | 0,95 |
| Бар | 5,7 | 5,5 | 5,2 | 5,2 | 5,5 | 6,1 | 6,72 |
| Беране | 7,3 | 7,2 | 7,3 | 7,5 | 7,2 | 6,3 | 6,07 |
| Бијело Поље | 9,8 | 9,9 | 9,9 | 9,9 | 9,5 | 9,0 | 8,47 |
| Будва | 1,0 | 1,0 | 1,0 | 1,2 | 1,5 | 1,9 | 2,39 |
| Даниловград | 4,5 | 4,1 | 3,7 | 2,8 | 2,5 | 2,4 | 2,45 |
| Жабљак | 1,6 | 1,6 | 1,4 | 1,2 | 0,9 | 0,8 | 0,63 |
| Колашин | 3,7 | 3,5 | 3,2 | 2,6 | 2,2 | 1,8 | 1,49 |
| Котор | 3,7 | 3,7 | 3,5 | 3,6 | 3,5 | 3,6 | 3,48 |
| Мојковац | 1,6 | 1,7 | 1,9 | 1,9 | 1,9 | 1,8 | 1,53 |
| Никшић | 10,2 | 11,1 | 12,2 | 12,6 | 12,3 | 12,2 | 11,42 |
| Плав | 4,2 | 4,1 | 4,0 | 3,7 | 3,4 | 3,1 | 3,21 |
| Плужине | 2,1 | 2,1 | 1,9 | 1,7 | 1,1 | 0,9 | 0,64 |
| Пљевља | 9,5 | 9,7 | 9,9 | 8,8 | 7,4 | 6,4 | 5,48 |
| Подгорица | 12,8 | 13,3 | 15,3 | 18,6 | 22,7 | 24,7 | 26,64 |
| Рожаје | 2,9 | 3,0 | 3,1 | 3,0 | 3,5 | 3,7 | 4,10 |
| Тиват | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,3 | 1,5 | 1,9 | 2,08 |
| Улцињ | 3,4 | 3,4 | 3,4 | 3,6 | 3,7 | 3,9 | 3,94 |
| Херцег Нови | 3,3 | 3,3 | 3,2 | 3,5 | 4,0 | 4,5 | 5,07 |
| Цетиње | 6,7 | 6,1 | 5,0 | 4,2 | 3,4 | 3,3 | 2,79 |
| Шавник | 2,0 | 1,9 | 1,6 | 1,3 | 1,0 | 0,6 | 0,44 |

Извор: - СГ Црне Горе 2003 Т-28-1 стр.205

- Први резултати пописа 2003 (прерачунавања)

Табела 7

Ситановништво Црне Горе 1991. и 2003. г. (груписано по насељима)

| Општина | Празна насеља | Насеља до 10 ст. | Насеља 10 до 30 | Насеља 30 до 50 | Насеља 50 до 100 | Насеља преко 100 ст. |
|-----------------|------------------|---------------------|--------------------|--------------------|---------------------|-------------------------|
| Андријев. 1991. | - | - | - | - | 1 | 23 |
| 2003. | - | - | - | 1 | 3 | 20 |
| Бар | - | 8 | 8 | 10 | 7 | 50 |
| | 4 | 10 | 8 | 5 | 9 | 47 |
| Беране | - | - | - | 2 | 11 | 53 |
| | - | - | 2 | 8 | 9 | 47 |
| Бијело Поље | - | - | - | 1 | 8 | 89 |
| | - | - | - | 5 | 9 | 84 |
| Будва | 5 | 7 | 4 | 5 | 1 | 11 |
| | 5 | 8 | 5 | 3 | 1 | 11 |
| Даниловград | - | - | 14 | 11 | 18 | 37 |
| | 1 | 5 | 17 | 12 | 8 | 37 |
| Жабљак | 1 | - | 3 | 1 | 8 | 15 |
| | - | - | 2 | 8 | 7 | 11 |
| Колашин | 4 | 2 | 4 | 11 | 12 | 37 |
| | - | 2 | 10 | 13 | 19 | 26 |
| Котор | 11 | 4 | 2 | 6 | 9 | 24 |
| | 4 | 7 | 5 | 8 | 8 | 24 |
| Мојковац | - | - | - | - | 1 | 14 |
| | - | - | - | - | 1 | 14 |
| Никшић | 3 | 4 | 13 | 9 | 31 | 50 |
| | 1 | 8 | 19 | 9 | 33 | 40 |
| Плав | - | - | - | - | 1 | 22 |
| | - | - | - | - | 2 | 21 |
| Плужине | - | 2 | 7 | 4 | 14 | 16 |
| | - | 4 | 8 | 6 | 19 | 6 |
| Пљевља | 4 | 3 | 24 | 22 | 30 | 76 |
| | 4 | 12 | 32 | 15 | 42 | 54 |
| Подгорица | - | 4 | 25 | 19 | 25 | 70 |
| | - | 14 | 26 | 13 | 33 | 57 |
| Рожаје | - | - | - | 1 | 1 | 23 |
| | - | - | - | - | 1 | 24 |
| Тиват | - | - | 1 | 1 | 1 | 9 |
| | - | 1 | - | 1 | 1 | 9 |

Економски развој и просторни размјештај становништва у Црној Гори

| | | | | | | |
|-------------|---|----|----|----|----|----|
| Улцињ | 1 | - | 3 | 3 | 6 | 26 |
| | 1 | 3 | 4 | - | 5 | 26 |
| Херцег Нови | - | - | 1 | 2 | 2 | 22 |
| | - | - | 1 | 2 | - | 24 |
| Цетиње | 5 | 19 | 32 | 17 | 12 | 9 |
| | 8 | 26 | 34 | 9 | 11 | 6 |
| Шавник | - | - | 2 | 4 | 6 | 15 |
| | - | - | 2 | 4 | 13 | 8 |

Извор: Први резултати пописа становништва, децембар 2003.

Табела 8

Станови и број домаћинства по општинама у Црној Гори по пописима: 1991. и 2003. г.

| Општина | Станови | | Домаћинства | | Однос: Ст./Дом. | | Број чланова у дом. | | |
|-----------|------------------------------|--------|-------------|--------|-----------------|--------|---------------------|------|------|
| | 1991. | 2003. | 1991. | 2003. | 1991. | 2003. | '81. | '91. | '03. |
| Андријево | 2 452 | 2 925 | 1 871 | 2 017 | 1,3105 | 1,4502 | - | 3,6 | 3,2 |
| Бар | 22 457 | 25 070 | 10 664 | 13 849 | 2,1059 | 1,8102 | 3,7 | 3,5 | 3,3 |
| Беране | 10 633 | 12 237 | 9 458 | 10 706 | 1,1242 | 1,1430 | 4,7 | 4,1 | 3,8 |
| Б. Поље | 13 597 | 15 208 | 13 233 | 14 093 | 1,0275 | 1,0791 | 4,8 | 4,2 | 4,0 |
| Будва | 6 245 | 13 178 | 3 777 | 5 545 | 1,6534 | 2,3766 | 3,2 | 3,1 | 2,9 |
| Даниловг. | 6 312 | 6 923 | 4 379 | 5 064 | 1,4414 | 1,3671 | 3,5 | 3,4 | 3,3 |
| Жабљак | 2 559 | 2 829 | 1 461 | 1 355 | 1,7515 | 2,0878 | 3,8 | 3,4 | 3,1 |
| Колашин | 4 260 | 4 748 | 3 283 | 3 231 | 1,2976 | 1,4695 | 3,8 | 3,4 | 3,1 |
| Котор | 8 081 | 10 453 | 6 783 | 7 481 | 1,1914 | 1,3973 | 3,2 | 3,3 | 3,1 |
| Мојковац | 3 183 | 3 558 | 2 824 | 2 917 | 1,1271 | 1,2198 | 4,3 | 3,8 | 3,5 |
| Никшић | 21 459 | 24 079 | 19 400 | 21 571 | 1,1080 | 1,1163 | 4,1 | 3,9 | 3,6 |
| Плав | 4 129 | 4 997 | 3 847 | 4 783 | 1,0967 | 1,0441 | 6,0 | 5,0 | 4,5 |
| Плужине | 2 061 | 2 147 | 1 530 | 1 350 | 1,3471 | 1,5904 | 3,9 | 3,4 | 3,2 |
| Пљевља | 12 460 | 13 335 | 11 431 | 11 405 | 1,0900 | 1,1692 | 4,1 | 3,5 | 3,2 |
| Подгор. | 42 240 | 57 409 | 39 653 | 50 912 | 1,0652 | 1,1276 | 4,1 | 3,8 | 3,5 |
| Рожаје | 4 238 | 5 761 | 4 340 | 5 624 | 0,9765 | 1,0244 | 6,0 | 5,3 | 4,9 |
| Тиват | 5 683 | 7 436 | 3 516 | 4 675 | 1,6163 | 1,5906 | 3,4 | 3,2 | 3,0 |
| Улцињ | 8 115 | 11 207 | 5 950 | 6 285 | 1,3639 | 1,7831 | 4,4 | 4,0 | 4,2 |
| Х. Нови | 13 371 | 18 512 | 8 673 | 11 361 | 1,5417 | 1,6294 | 3,2 | 3,2 | 3,0 |
| Цетиње | 8 149 | 8 943 | 6 139 | 5 901 | 1,3274 | 1,5155 | 3,3 | 3,3 | 3,2 |
| Шавник | 1 971 | 2 183 | 1 062 | 922 | 1,8559 | 2,3677 | 3,9 | 3,5 | 3,2 |
| Ц. Гора | 203691;253135;163274;191047; | | | | 1,2475 | 1,3250 | 4,1 | 3,7 | 3,5 |

Извор: Резултати пописа становништва 1991. и 2003. године.

Истовремено, у већини оштинских, градских центара дошло је до пораста броја становника: Андријевица (15%), Бар (27,2%), Будва (51,5%), Даниловград (16,1%), Жабљак (5%), Колашин (19,8%), Никшић (4,9%), Плужине (2,8%), Пљевља (6,8%), Подгорица (17,5%), Рожаје (3,8%), Тиват (16,2%), Улцињ (8,3%) и Х. Нови (13,1%). Остали оштински градски центри: Беране, Бијело Поље, Кошор, Мојковац, Плав, Цетиње и Шавник биљеже пад броја становника.

- Настављена је тенденција премјештања становништва из сјеверног у јужни и приморски регион иако да свака оштина на Приморју има позитиван миграциони салдо. Позитиван миграциони салдо имају још оштине Подгорица и Даниловград и незнатан позитиван салдо има и оштина Плав. Оштине са брзим темпом развоја (Подгорица, Бар, Будва, Х. Нови...) су биле привлачније за досељавање. Досељавање, као по правилу, почиње прво у приградска насеља (први резултатни пописи говоре да приградска насеља у приморским оштинама биљеже значајан пораст становника) а у другој "итерацији" се досељеници увлаче у центре (Т-9, Т-10, Т-11).

Табела 9

Становништво Црне Горе по регионима и укључно - по пописима

| Регион | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. |
|-----------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Сјеверни | 198.669 | 217.988 | 230.045 | 228.968 | 218.592 | 222 030 |
| Средњи | 145.126 | 170.499 | 202.708 | 239.571 | 261.756 | 291 198 |
| Приморски | 76.078 | 83.407 | 96.851 | 115.771 | 134.687 | 159 328 |
| Укључно | 419.873 | 471.894 | 529.604 | 584.310 | 615.035 | 672 556 |

Структуре

| Регион | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. |
|-----------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Сјеверни | 43,32 | 46,19 | 43,44 | 39,19 | 37,17 | 33,01 |
| Средњи | 34,56 | 36,13 | 38,28 | 41,00 | 42,56 | 43,30 |
| Приморски | 18,12 | 17,68 | 18,28 | 19,81 | 20,27 | 23,69 |
| Укључно: | 100,00 | 100,00 | 100,00 | 100,00 | 100,00 | 100,00 |

Динамике (у %)

| Регион | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. |
|-----------|-------|-------|-------|--------|--------|-------|
| Сјеверни | - | 9,72 | 5,58 | - 0,47 | - 4,53 | 1,57 |
| Средњи | - | 17,48 | 18,89 | 18,19 | 9,26 | 11,25 |
| Приморски | - | 9,63 | 16,12 | 19,54 | 16,34 | 18,20 |
| Укључно: | - | 12,39 | 12,23 | 10,33 | 5,26 | 9,35 |

(Рачунато на бази података службене статистике)

Табела 10

Становништво приморског региона по општинама

| Општина | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. |
|-------------|--------|--------|--------|---------|---------|---------|
| Бар | 23.007 | 24.587 | 27.580 | 32.535 | 37.321 | 45 190 |
| Будва | 4.364 | 4.834 | 6.106 | 8.632 | 11.717 | 16 081 |
| Котор | 15.436 | 16.642 | 18.917 | 20.455 | 22.410 | 23 413 |
| Тиват | 5.432 | 5.974 | 6.925 | 9.315 | 11.429 | 13 991 |
| Улцињ | 14.080 | 16.213 | 18 955 | 21.576 | 24.217 | 26 528 |
| Херцег Нови | 13.759 | 15.157 | 18.368 | 23.258 | 27.593 | 34 125 |
| Укујно: | 76.078 | 83.407 | 96.851 | 115.771 | 134.687 | 159 328 |

Табела 11

Динамика пораста становништва у приморским општинама

| Општина | 1953. | 1961. | 1971. | 1981. | 1991. | 2003. |
|-------------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Бар | - | 6,87 | 12,17 | 17,97 | 14,71 | 21,08 |
| Будва | - | 10,77 | 26,31 | 41,37 | 35,74 | 37,25 |
| Котор | - | 7,81 | 13,67 | 8,13 | 9,56 | 4,48 |
| Тиват | - | 9,98 | 15,92 | 34,51 | 22,69 | 22,42 |
| Улцињ | - | 15,15 | 16,91 | 13,83 | 12,24 | 9,54 |
| Херцег Нови | - | 10,16 | 21,18 | 26,62 | 18,64 | 23,67 |
| Укујно: | - | 9,63 | 16,12 | 19,54 | 16,34 | 18,30 |
| (1953=100) | | 109,63 | 127,30 | 152,17 | 177,04 | 209,43 |

- тенденција повећавања броја становника Црне Горе у иностранству (Т-12).

Табела 12

Грађани Црне Горе у иностранству (по општинама 1991. и 2003)

| Општина | 1991. | 2003. | Пораст-пад | Индекс | Градско - остало |
|-------------|-------|-------|------------|--------|------------------|
| Андријевица | 144 | 686 | 542 | 476,4 | 1330,0 412,7 |
| Бар | 3 039 | 5 502 | 2 463 | 181,1 | 315,2 170,4 |
| Беране | 1 480 | 5 922 | 4 442 | 401,1 | 263,2 444,0 |
| Бијело Поље | 831 | 7 015 | 6 184 | 844,2 | 1 013,5 802,8 |
| Будва | 179 | 410 | 231 | 229,1 | 297,5 89,8 |
| Даниловград | 145 | 119 | - 26 | 82,1 | 132,6 58,6 |
| Жабљак | 14 | 39 | 25 | 278,6 | 320,0 255,6 |
| Колашин | 76 | 104 | 28 | 136,8 | 188,9 129,9 |
| Котор | 298 | 763 | 465 | 256,0 | 252,2 265,2 |
| Мојковац | 105 | 251 | 146 | 239,0 | 208,6 276,6 |
| Никшић | 828 | 1 522 | 694 | 183,8 | 204,5 153,6 |

| | | | | | | |
|------------------|---------------|---------------|---------------|--------------|-------|-------|
| Плав | 3 621 | 7 879 | 4 258 | 217,6 | 337,9 | 172,9 |
| Плужине | 28 | 23 | - 3 | 89,3 | 20,0 | 104,3 |
| Пљевља | 405 | 1 098 | 693 | 271,1 | 383,2 | 171,0 |
| Подгорица | 6 329 | 10 352 | 4 023 | 163,6 | 247,5 | 116,2 |
| Рожаје | 646 | 5 003 | 4 357 | 774,5 | 771,3 | 776,5 |
| Тиват | 283 | 510 | 227 | 180,2 | 202,1 | 137,5 |
| Улцињ | 4 550 | 6 202 | 1 652 | 136,3 | 173,1 | 123,1 |
| Херцег-Нови | 587 | 1 137 | 550 | 193,7 | 188,1 | 205,2 |
| Цетиње | 168 | 243 | 75 | 144,6 | 124,8 | 232,3 |
| Шавник | 10 | 34 | 24 | 340,0 | 0,0 | 340,0 |
| <i>Црна Гора</i> | <i>23 766</i> | <i>54 816</i> | <i>31 050</i> | <i>230,1</i> | | |

Извор: Први резултати пописа децембар 2003.

Све ове тенденције имају доста заједничких узрока који их условљавају па се ни један од узрока не може посматрати изоловано већ их треба посматрати као *скупи међусобно условљених и зависних узрока*. Битно је идентификовати бар главне узроке ових кретања.

Ове испољене тенденције траже разјашњавање узрока који их генеришу. Али, ове тенденције истовремено траже и *конципирање стипуларних мјера економске, социјалне а, посебно, популационе политике које ће погодности развоју, служити развоју и развоју становништва и његовог адекватног размјештаја* како би постојала прихватљива равнотежа битних фактора развоја. У противном, неравнотежа између материјалних и људских ресурса доноси значајне тешкоће на плану економског и демографског развоја, на емиграционим и на имиграционим подручјима, успоравајући општи развој.

4. *Ниво економске развијености*, посматран као резултанта дјеловања низа варијабли и њихове стохастичке међузависности, директно је утицао на демографске варијабле и просторни размјештај становништва у Црној Гори. То је уочљиво већ од пописа 1971. године.

Узимањем шире веће броја варијабли које детерминирају развој, добија се објективнија слика о нивоу развијености општине или неке друге административно-територијалне јединице него ако се узимају само друштвени производ или национални доходак. Тако су нека истраживања из седамдесетих година прошлог вијека, када се директније испољавају условљеност демографских кретања са промјенама у нивоу економског развоја

општина, показала интересантан редослијед првих десет општина у Црној Гори по нивоу економске развијености у 1965. и 1974. години (Т-13).

Табела 13

Распоређ првих десет општина према нивоу развијености (по методу I-одстојања) у 1965. и 1974. години.

| <u>1965.</u> | <u>1974.</u> |
|----------------|-------------------------|
| 1. Котор | 1. Будва |
| 2. Будва | 2. Титоград |
| 3. Никшић | 3. Котор |
| 4. Херцег Нови | 4. Херцег Нови |
| 5. Бар | 5. Бар |
| 6. Титоград | 6. Никшић |
| 7. Цетиње | 7. Плужине ¹ |
| 8. Пљевља | 8. Тиват |
| 9. Иванград | 9. Пљевља |
| 10. Улцињ | 10. Цетиње |

Уочљиво је да међу 10 општина по нивоу развијености у 1974. години нема Иванграда и Улциња а “избијају” нове, Тиват и Плужине. У том периоду је грађена хидроелектрана “Пива” па су неке варијабле (нарочито вриједности извршених грађевинских радова и постојења осигурена по том основу) уишале на такав измијењени редосљед.

Међутим, већ од тада, од седамдесетих година, било је видљиво да неке од већих општина “губе корак” у развоју: Никшић, Пљевља, Иванград, Улцињ а нарочито Цетиње, што се одражавало на крепања укуиног броја становника по општинама и % учешће општина у укуином становништву Републике (наведен табеле Т-5 и Т-6).

5. Значајан дио производних капацитета у сјеверном дијелу био је оријентисан на примарну производњу која је била мање

¹ Ј.Радуловић, Корисћење одстојања између вишедимензионалних скупова у класификацији општина Црне Горе према нивоу развијености, Годишњак ЕФ, бр. 4 стр. 95-113. За ту сврху су коришћена обиљежја: народни доходак по становнику, основна средства по запосленом, учешће запослених у укупном становништву, вриједност извршених грађевинских радова, број регистрованих путничких аутомобила на 1000 становника, број љекара на 10 000 становника, број тв претплатника на 1000 становника и број биоскопа на 10 000 становника.

акумулативна, мање ефикасна и непродуктивна у односу на прерађивачке гране. Уз то, прерађивачки капацитети нијесу избацивали на тржиште квалитет и количину производа којима би њихови произвођачи могли да се изборе за дуже остајање на тржишту. Зато су често тражили друшћивену зашћићу, затварање тржишћиа и привилећован ћоложај, без обзира на посљедице које са собом доноси затварање економског простора за технолошке и друге иновације. А познато је да затварање, реално, води у економско, технолошко и друго заостајање.

Од седамдесетих година имамо стално нарушавање равнотеже измећу материјалних и ћудских ресурса. Витални елемент је тражио нове послове, нове просторе (у правцу Београда, Сарајева, Подгорице и Приморја, других већих и развијенијих средина, оријентисао се према иностранству) тражио шансе, боља и профитабилнија радна мјеста, простор за изгледнију перспективу и афирмацију себе и своје породице. Економски развијеније средине су пружале веће и разноврсније шансе за остваривање таквих, природних тежњи. Тако је економски развој директно условљавао кретање становништва.

6. Период очи и на ћочейћу расћага бивше СФРЈ обиљезен је ћагом индустријске ћроизводње у Црној Гори (која је била ослонац тадашње привредне структуре), по просјечној годишњој стопи од око (-16,83%), падом продуктивности рада по стопи од око (-10,17%), умјереним падом броја запослених по стопи (- 2,5%), падом реалних зарада итд. Сва та негативна кретања се настављају познатом хиперинфлацијом из 1993. и са почетка 1994. године, да би, тек након доношења Програма монетарне реконструкције, из јануара 1994. године, дошло до извјесног ублажавања таквих негативних тенденција и само благог и привременог опоравка индустријске производње. Показатеље о тим кретањима пружа наредна табела 14.

Табела 14

Индекси индустћ. ћроизводње, ћродукћивносћи, броја заћослених, реалних ћлаћиа

| | 1989. | 1990. | 1991. | 1992. | 1993. | 1994. | 1995. | 1996. | 1997. | 1998. | 1999. | 2000. | 2001. |
|-----------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Индекс инд.пр* | 102 | 83 | 87 | 80 | 58 | 92 | 99 | 148 | 100 | 100 | 92 | 104 | 99 |
| Индекс прод.р.* | 100 | 87 | 106 | 91 | 62 | 95 | 98 | 154 | 103 | 102 | 96 | 108 | 103 |

| | | | | | | | | | | | | | |
|------------|-----|----|-----|----|------|-----|-----|-----|-----|-----|----|-----|----|
| Индекс | | | | | | | | | | | | | |
| запосл.** | 100 | 97 | 94 | 91 | 88 | 86 | 85 | 85 | 84 | 82 | 82 | 80 | 80 |
| Индекс | | | | | | | | | | | | | |
| реал. пл.* | 124 | 80 | 100 | 47 | 37,6 | 369 | 117 | 117 | 130 | 106 | 94 | 101 | 92 |

Извор: Статистички годишњак СРЈ 2002, стр 102, 242

* У овим редовима (првом, другом и четвртном) претходна година је база - 100 а у трећем реду је 1989. година база за све податке у том реду.

У овом посматраном периоду су у велике економске пешколе зајале главне фирме из области металске, хемијске, текстилне, дрвне индустрије, пољопривредни комбинајни и дружи субјекти као што су Целулоза, Полимка, Рудник уља у Бернама, Бјеласица, Вунко, Ш. Дакић у Бијелом Пољу, Брсково и В. Крушић у Мојковцу, Сињајевина, Импрегнација дрвета у Колашину, В. Јакић, Рудник Шуља стијена у Пљевљима, Бор у Плаву, Горњи Ибар у Рожајама и многе друге фирме у сјеверном дијелу Републике. Сличну судбину су имале многе фирме у средњем и јужном дијелу: Р. Дакић, Титекс, Еластик, Металац, Обод, Кошута, Ривијера, Југоокеанија, Прекоокеанска, Приморка и друге, што се морало одразити и на демографска кретања. Заправо, на демографска кретања су се директно "преликавале" последице таквих економских кретања у свим регионима Републике.

7. *Опадање друштвеног производа у Црној Гори* уочљиво је већ од 1986. године (Т-15). У периоду до 1990. тај пад је био по годишњој стопи од (-3,29%), од 1991. до 1994. по стопи од (-1,01%) а од 1995. до 2000. године друштвени производ има пораст по стопи од (8,99%), првенствено захваљујући претходној ниској основици.

Табела 15

Кретање друштвеног производа и запослености за период 1981-2001. г.

| Год. | Друштвени производ | Запослени у др.сект. | Запослени у др.и прив. | Учешће друшт.с. | Незапосл. (год.прос.) | Жене жена | % |
|-------|--------------------|----------------------|------------------------|-----------------|-----------------------|-----------|-------|
| 1985. | 2 761 | 153 867 | 156 132 | 98,55 | 37 973 | 22 297 | 58,72 |
| 1986. | 2 816 | 161 026 | 163 382 | 98,56 | 39 666 | 23 479 | 59,19 |
| 1987. | 2 701 | 165 186 | 167 762 | 98,46 | 39 146 | 22 938 | 58,60 |
| 1988. | 2 607 | 162 897 | 166 122 | 98,06 | 43 001 | 24 166 | 56,20 |
| 1989. | 2 610 | 163 351 | 168 510 | 96,94 | 46 451 | 26 112 | 56,21 |
| 1990. | 2 323 | 159 384 | 163 813 | 97,30 | 48 684 | 27 667 | 56,83 |

| | | | | | | | |
|-------|-------|---------|---------|-------|--------|--------|-------|
| 1991. | 2 072 | 142 749 | 153 667 | 92,90 | 58 144 | 32 606 | 56,08 |
| 1992. | 1 585 | 133 587 | 145 653 | 91,72 | 64 633 | 36 474 | 56,43 |
| 1993. | 1 006 | 130 948 | 143 657 | 91,15 | 62 818 | 36 611 | 58,28 |
| 1994. | 1 021 | 128 796 | 140 684 | 91,55 | 58 187 | 34 601 | 59,47 |
| 1995. | 1 167 | 125 399 | 137 232 | 91,38 | 59 045 | 34 762 | 58,87 |
| 1996. | 1 489 | 125 194 | 137 743 | 90,89 | 60 225 | 35 860 | 59,54 |
| 1997. | 1 587 | 133 798 | 147 083 | 90,97 | 63 995 | 38 539 | 60,22 |
| 1998. | 1 660 | 134 139 | 147 233 | 91,11 | 68 373 | 40 895 | 59,81 |
| 1999. | 1 522 | 131 732 | 145 571 | 90,49 | 75 303 | 44 892 | 59,62 |
| 2000. | 1 743 | 130 068 | 140 762 | 92,40 | 84 000 | 49 258 | 58,64 |
| 2001. | | 129 785 | 141 112 | 91,97 | 81 409 | 48 774 | 59,91 |

Извор: Статистички годишњак СРЈ, 2002, стр. 106, 112 и 114

Врло је битно истаћи да је у овом периоду због нестабилних економских кретања дошло до велике регионалне прерасподеле у остваривању друштвеног производа Републике, илустровано у Т-16.

Табела 16
Учешће региона у остваривању друштвеног
производа Црне Горе (у %)

| Регион | 1989. | 1990. | 1991. | 1992. | 1993.* | 1994. | 1995. | 1996. | 1997. | 1998. | 1999. | 2000. | 2001. |
|--------|-------|-------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Сјев. | 21,13 | 19,38 | 22,85 | 21,22 | - | 18,58 | 19,11 | 16,19 | 14,57 | 17,31 | 17,46 | 13,21 | 12,40 |
| Сред. | 51,04 | 51,17 | 48,64 | 56,82 | - | 61,24 | 59,76 | 54,91 | 55,24 | 47,82 | 52,37 | 62,98 | 61,69 |
| Јужни | 27,83 | 29,45 | 28,51 | 21,96 | - | 20,18 | 21,13 | 28,90 | 30,19 | 34,87 | 30,17 | 23,81 | 25,91 |
| | 100 | 100 | 100 | 100 | - | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 | 100 |

Извор: Статистички годишњаши ЦГ, разна годишња-прерачуни

* Друштвени производ није адекватно обрађен због хиперинфлације

Из ових података је уочљиво изразио одагање учешћа сјеверног региона у остваривању друштвеног производа, са 21,13% у 1989. на 12,4% у 2001. години. У исто вријеме средишњи регион повећава удио у остваривању друштвеног производа са 51,04% у 1989. на 61,9% у 2001. години, па је нормално да тај регион постаје све више привлачан за запошљавање. Подаци о кретању становништва по регионима (Т-9) управо потврђују ову констатацију, пошто средишњи и јужни регион имају прилив становништва, док се сјеверни регион постепено празни већ од пописа из 1971. године.

Да бисмо илустровали ову тенденцију издвојили смо 2001. годину и показали учешће региона у површини, становништву и оствареном друштвеном производу те године. Подаци говоре сами за себе и није их потребно много образлагати!

| Регион | учешће у површини | учешће у становништву | учешће у друштв. производу |
|-----------|----------------------|--------------------------|-------------------------------|
| сјеверни | 52,88% | 34,23% | 12,40% |
| средишњи | 35,60% | 43,59% | 61,69% |
| приморски | 11,52% | 22,18% | 25,91% |

Детаљније, ове тенденције о процјени учешћу појединих општина у остваривању друштвеног производа Републике илустрирају Т-17. Само општине Подгорица и Бар имају повећано учешће у остваривању друштвеног производа у посматраном периоду, док се остале општине или задржавају на истом нивоу или показују изразити пад. Опадање учешћа у остваривању друштвеног производа је нарочито изражено код општине Цетиње гдје је пад учешћа са 6,08% из 1989. на 1,17% у 2001. години.

Табела 17
Учешће општина у остваривању друштвеног производа
Црне Горе (у %)

| Општина | 1989. | 1990. | 1991. | 1992. | 1993.* | 1994. | 1995. | 1996. | 1997. | 1998. | 1999. | 2000. | 2001. |
|------------|-------|-------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Андријев. | - | - | - | 0,13 | - | 0,87 | 0,90 | 0,69 | 0,62 | 0,56 | 0,45 | 0,22 | 0,17 |
| Бар | 7,14 | 7,83 | 11,82 | 6,84 | - | 6,27 | 7,32 | 12,12 | 12,47 | 16,07 | 15,89 | 8,21 | 11,51 |
| Беране | 2,65 | 2,78 | 3,31 | 3,03 | - | 2,99 | 2,65 | 2,42 | 2,32 | 2,08 | 2,72 | 2,07 | 1,67 |
| Б. Поље | 4,22 | 4,07 | 4,33 | 3,30 | - | 2,99 | 3,40 | 3,65 | 3,15 | 3,09 | 3,37 | 2,41 | 2,53 |
| Будва | 4,00 | 4,77 | 2,89 | 3,87 | - | 4,70 | 5,12 | 5,24 | 5,22 | 4,92 | 3,44 | 4,02 | 3,88 |
| Даниловгр. | 1,96 | 1,45 | 1,59 | 1,72 | - | 1,89 | 1,55 | 1,17 | 1,13 | 1,19 | 1,37 | 1,04 | 1,08 |
| Жабљак | 0,41 | 0,59 | 0,59 | 0,45 | - | 0,63 | 0,67 | 0,46 | 0,44 | 0,43 | 0,50 | 0,50 | 0,33 |
| Колашин | 1,17 | 1,50 | 1,23 | 1,84 | - | 0,92 | 0,97 | 1,33 | 0,77 | 1,20 | 0,92 | 0,60 | 0,61 |
| Котор | 7,89 | 7,14 | 5,29 | 4,51 | - | 2,58 | 2,26 | 3,27 | 3,86 | 5,23 | 4,15 | 4,62 | 3,19 |
| Мојковац | 1,19 | 0,53 | 0,92 | 0,86 | - | 1,03 | 0,98 | 0,57 | 0,81 | 0,65 | 0,74 | 0,49 | 0,39 |
| Никшић | 16,13 | 15,12 | 13,22 | 17,58 | - | 17,64 | 17,59 | 17,33 | 15,72 | 10,51 | 15,80 | 15,19 | 11,74 |
| Плав | 0,66 | 0,70 | 0,50 | 0,69 | - | 0,59 | 0,59 | 0,43 | 0,36 | 0,36 | 0,46 | 0,37 | 0,29 |
| Плужине | 1,34 | 1,19 | 1,65 | 1,48 | - | 1,29 | 1,79 | 1,49 | 1,55 | 1,28 | 2,01 | 1,70 | 0,76 |
| Пљевља | 6,93 | 5,86 | 8,38 | 7,10 | - | 5,21 | 5,35 | 3,66 | 3,54 | 6,43 | 4,69 | 3,35 | 4,61 |

| | | | | | | | | | | | | | |
|---------|-------|-------|-------|-------|---|-------|-------|-------|-------|-------|-------|------|-------|
| Подгор. | 26,87 | 27,72 | 28,80 | 30,99 | - | 36,14 | 35,80 | 32,58 | 35,41 | 33,16 | 33,17 | 44,8 | 47,70 |
| Рожаје | 2,42 | 1,91 | 1,76 | 1,78 | - | 1,87 | 1,80 | 1,38 | 0,93 | 1,14 | 1,52 | 1,41 | 0,96 |
| Тиват | 1,91 | 1,77 | 1,56 | 1,02 | - | 1,52 | 1,42 | 1,78 | 1,83 | 1,73 | 1,38 | 1,10 | 1,21 |
| Улцињ | 2,12 | 2,01 | 1,79 | 2,02 | - | 2,11 | 2,11 | 2,09 | 1,85 | 1,58 | 1,49 | 1,22 | 1,42 |
| Х. Нови | 4,77 | 5,93 | 5,16 | 3,71 | - | 3,00 | 2,80 | 4,40 | 4,97 | 5,36 | 3,83 | 4,64 | 4,70 |
| Цетиње | 6,08 | 6,88 | 5,04 | 6,53 | - | 5,58 | 4,82 | 3,83 | 2,98 | 2,97 | 2,03 | 1,94 | 1,17 |
| Шавник | 0,14 | 0,25 | 0,18 | 0,55 | - | 0,19 | 0,10 | 0,11 | 0,08 | 0,09 | 0,08 | 0,09 | 0,08 |

Извор: Статистички годишњаци ЦГ, разна годишта-предрачуни

Пошто демографска директно прате економска кретања и између њих постоји чврста корелациона зависност, треба *ио-даиће о учешћу оишићина у остваривању друшћивеног йроизво-да* упоредити са подацима из Т-6 *о учешћу сћановнишићива ои-ишићине у укућном сћановнишићиву Црне Горе*. Тамо гдје нема економске активности или је она нестабилна, безперспективна, мали су услови за остајање становништва на таквим простори-ма, тако да *економски разлози бивају гљавни узрок да се сћанов-нишићиво сели, а да вишићални елеменати са разлогом йтражи нове йросћйоре за своју бољу егзисћенцију*.

Овакве тенденције у привредним кретањима су се директно одражавале на економски положај запослених, на друга еко-номска, а нарочито, демографска кретања.

8. Посматрамо ли у истом периоду кретање броја и запосле-них и незапослених (Т-15), уочљиве су двије супротне тенденци-је: *број зайослених ойдага а број незайослених расћие*. То је пе-риод када се више од 90% од укупног броја запослених запо-шљавало у друштвеном сектору привреде уз истовремено изражену тенденцију пораста удјела приватног сектора у запо-шљавању. Ранија затечена непродуктивна привредна структура, са све израженијим слабостима и растућим проблемима, нужно је морала да се мијења, уз оријентацију на приватни сектор. Приватни сектор је попуњаван субјектима из области трговине, угоститељства и других дјелатности код којих је започињање бизниса могло да се оствари и са мањим капиталом (отуда израз “епидемија кафића и мале трговине”). Но и такав приватни сек-тор (који је неријетко растао на рачун јавног сектора привреде а није био имун на разне нерегуларности, иако није био потпуно стабилизован, мада у процесу сталног јачања и попуњавања но-вим, снажнијим субјектима у приватној својини) био је шанса за ново запошљавање, пошто је јавни сектор привреде све више за-

падао у тешкоће.

9. Проблем незапослености је постајао све израженији и тежи са све чешћим пропадањем субјеката из јавног сектора привреде (Т-15). Пораст броја незапослених је узео маха од 1985. године па надаље, да би, *нарочито у 1990. и 1991. години, настао видно изражен скок броја незапослених лица уз тенденцију сталног раста*. Због озбиљности посљедица већ испољених демографских кретања у истом периоду, битно је навести да су *незапослене жене стално чиниле више од 56% незапослених лица. То је податак који се мора озбиљно узети у разматрање ако се хоће водити организована друштвена брига о мајтеринству, дјети и породици*.

Умјесто закључка

Демографска кретања у Црној Гори у периоду између два пописа становништва била су под снажним и директним утицајем догађаја из тог периода (распад бивше СФРЈ, разбијање широког и снажно интегрисаног економског и политичког простора, ратови, национализми и национална груписања, економске и друге санкције, хиперинфлација и низак животни стандард, одвијање значајних економских активности у зони сиве економије, економска и социјална несигурност, НАТО бомбардовање итд.)

Ти догађаји су директно одређивали економски и демографски развој у Црној Гори.

У условима *оштрих економске и социјалне несигурности*, високе незапослености и опште неизвјесности, ниског нивоа животног стандарда и квалитета живота, као посљедице тог сета догађаја, *нужно настаје пасивизација индивидуе* па она све чешће избјегава прихватање дугорочних обавеза као што су ступање у брак и формирање породице. Отуда, упркос општем пораста становништва, имамо опадање наталитета и виталног индекса, пад природног прираштаја, опадање броја склопљених а пораст броја разведених бракова.

Економски разлози су стално условљавали кретање становништва ка нижим надморским висинама, ка општинским центрима, ка иностранству, условљавали кретање становништва, првенствено из сјеверног региона, ка средњем и приморском региону због чега Подгорица и све приморске општине

одавно биљеже позитиван миграциони салдо. Простори који су економски развијенији и који више учествују у стварању друштвеног производа Црне Горе, нормално је што бивају привлачни за досељавање, јер људи, из неразвијених средина, траже посао, траже бољу перспективу за себе и своју породицу, траже боље услове за остваривање вишег нивоа животног стандарда, пошто им неразвијена средина не пружа услове за то! Јавни сектор привреде све више губи снагу а приватни се није толико развио ни стабилизовао да би могао да прихвати све који траже посао а да буду потпуно социјално заштићени. У нестабилним условима је пољуљано јединство синдикалног покрета и ослабљена његова преговарачка моћ што такође, доприноси општој нестабилности.

Анализом токова незапослености мора се озбиљно схватити чињеница да је број незапослених жена стално био изнад 56%, да и запослене и незапослене жене морају имати другачији третман него до сада ако се, као одговорно друштво, хоћемо више *йозабавиџи ѿиџањима майџеринсџива, дјеце и йородице*. Морају се створити другачији економски амбијент и много прихватљивији социјални и други услови како би се ублажиле посљедице оваквих демографских кретања која пријете да се за десетак или дванаест година нађемо у зони пада укупног броја становника, са врло неповољном економском и старосном структуром становништва.

* * *

Испољени демографски трендови су врло упозоравајући и они траже идентификовање узрока који их генеришу. Али, овакви, већ испољени неповољни демографски трендови намећу хитну потребу конципирања такве стратегије економског и демографског развоја којом би се конципирани реално оствариви економски и други предуслови за нормалну репродукцију становништва, створили економски и социјални услови за такав демографски развој којим ће се успостављати равнотежа између битних фактора развоја. Конципирање мјера економске, социјалне и популационе политике мора бити у функцији општег развоја, погодовати економском развоју и адекватнијем размјештају становништва Црне Горе.

Janko RADULOVIĆ

ECONOMIK DEVELOPMENT AND REGIONAL DISTRIBUTION OF POPULATION IN MONTENEGRO

Summary

Between two sensuses of population in Montenegro many economic and uneconomic factors influenced very serious changes in economic and demographic growth, having in mind causalities between economic and demographic processes.

In condition of economic and social unstabilities in Montenegro from that period, total population has decelerated growth, with decreasing of natural increase, decreasing a number of marriages and increasing a number of divorces, decreasing a number of members in households. It's obviously a moving of population from rural to urban settlements, tendency of moving population from the northern region to a middle and a southern region, increasing a number of empty settlements, and increasing a number of citizens from Montenegro in a broad.

Equilibrium between an material and human resousces is brek-down, many firms from metallic, chemical, tekstil, wood and other industries colapsed, what caused high rate of unemployment. An economic reasons are the main motive of moving population inside the Republic and to abroad, to look for a job.

All this regional, economic and demographic trends need new strategy of economic and demographic development, with new economic, social and demogtaphic policy which must to be in function of development of Montenegro.

